

ГЕРХАРТ БАРЧ, Берлин/НДР

О УЛОЗИ МАРКСИСТИЧКО-ЛЕЊИНИСТИЧКОГ ПОГЛЕДА НА СВЕТ ПРИ ИЗГРАДЊИ РАЗВИЈЕНОГ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ ДРУШТВА

У овом свом излагању полазимо од тога да се научни поглед на свет радничке класе састоји у јединству три дела марксизма: дијалектичког и историјског материјализма, политичке економије и научног социјализма. Само у јединству своја три саставна дела марксизам-лењинизам је основа светскоисторијске улоге радничке класе. Практична примена марксистичко-лењинистичког погледа на свет при изградњи социјализма и у интернационалној класној борби, као и његов даљи развој посредством теоријског уопштавања практичних искустава, пресудан је саставни део делатности комунистичких и радничких партија.

У подробније разматрање узећемо један задатак садржан и перманентно дат у укупној политичкој, идеолошкој и теоријској делатности комунистичких и радничких партија. Реч је о реалној процени снага и о постављању циљева, у складу с могућностима, у свим областима привреде, политике, културе, образовања и науке.

С тим су нужно повезана општа питања изградње развијеног социјалистичког друштва и, следствено, комунистичке друштвене формације. Савлађивање ових задатака могућно је у сталном широком, темељитом политичком, идеолошком и теоријском раду комунистичких и радничких партија социјалистичких земаља, при чему свака партија, полазећи од марксизма-лењинизма, даје свој допринос решавању овог задатка процењујући и уопштавајући искуства своје земље. Теоријска делатност марксистичко-лењинистичких радника у области друштвених наука је један од саставних делова тога рада. Према томе, и пред њима стално сто-

ји питање у којој мери анализе које су предузеле и судови које су изrekli пружају реалну слику о развојном ступњу и могућностима социјализма и како они овај ступањ и ове могућности уклапају у опште схватање марксизма-лењинизма о историјској улози радничке класе и о изградњи социјализма.

Односи и везе између оцене достигнутог развојног ступња, реалних могућности, као и постављених задатака који из тога следе, и њихове коначне реализације у појединим областима друштвеног живота, показују све већу сложеност и вишеслојност. Адекватно одражавање тих веза у свести људи, која је и сама моменат тих веза, јесте процес — веома сложен и пун противречности.

Имајући на уму Лењинову мисао да је правилно решавање појединачних питања могуће само у вези с решавањем општијих, надређених питања, обратићемо пажњу на неке проблеме који су повезани с марксистичко-лењинистичком оценом данашњег развојног ступња комунистичке друштвене формације у њеној нижој фази.

Теоријско полазиште чине ставови које је Карл Маркс формулисао у Предговору *Прилогу критици политичке економије* да „начин производње материјалног живота условљава процес социјалног, политичког и духовног живота уопште. Не одређује свест људи њихово биће, већ обрнуто, њихово друштвено биће одређује њихову свест.“¹

Исказ у сагласности с овим ставовима важи за целокупно друштво, независно од тога на ком се развојном ступњу оно налази, о којој се друштвено-економској формацији и класи ради. Колико год ови ставови били међу марксистима познати и неспорни, тешко је доследно их се придржавати у теоријским анализама друштва.

Ови ставови имплицирају најмање три аспекта који омогућавају јасну оцену социјалистичког развојног нивоа. Они показују да је доследно придржавање материјализма не само теоријско питање у ужем смислу, већ да је оно, као претварање теоријског знања у друштвене циљеве и задатке, присутно у изради и утврђивању стратегије и тактике комунистичких и радничких партија. Они указују на уску везу, на јединство марксистичко-лењинистичке филозофије и политике комунистичких партија.

Та три аспекта овог јединства, који су, по нашем мишљењу, значајни за разумевање улоге погледа на свет у социјализму, и посебно ћемо истаћи:

Први аспект је адекватно одражавање реалног развојног ступња, а с тим и специфичних развојних ступњева социјализма у разним земљама.

¹ Карл Маркс, *Прилог критици политичке економије*, Култура, Београд, 1969, стр. 9.

Други аспект је теоријско предвиђање. Његова тачност зависи од тачности анализе достигнутог ступња социјализма, могућности које тај ступањ отвара и постављених смерница.

Трећи аспект је, коначно, из тога изведено и већ извршено усмеравање и мобилисање свих чланова друштва за остварење постављених циљева.

Ако сад пођемо обратним путем, остваривање појединачног циља повлачи за собом моменте који су својствени целини, који појединачно приказују као опште и који су уједно momenti развоја општег. Њихова теоријска обрада је неопходна за утврђивање тачне слике о достигнутом развојном ступњу социјализма.

У тактичком и стратегијском одређивању циљева комунистичких и радничких партија ти аспекти се реализују у свом јединству, које долази до изражаја у томе што се политика комунистичких и радничких партија заснива на свеобухватној анализи конкретних унутрашњих и спољних услова развоја социјализма и интернационалне класне борбе. У конципирање и утврђивање политике комунистичких и радничких партија улазе као momenti објективност посматрања уз обухватање свих веза и развојних тенденција, уз узимање у обзир свих елемената или стране дијалектике.²

Наведени Марксови ставови исто тако изискују као методолошку консеквенцију да *стално* водимо рачуна о вези наше свести с нашим данашњим друштвеним социјалистичким бићем, или, другим речима, да примењујемо материјалистичку теорију развоја на наш сопствени развој и на разјашњавање нашег сопственог мишљења о социјалистичкој стварности. Доследно придржавање ових ставова води реалној процени ситуације и мера које се предузимају у складу с реалним могућностима. И обрнуто, њихово занемаривање води погрешним проценама могућности, ометању развојног темпа, па чак и до назадовања. Историја револуционарног радничког покрета показује да успех или неуспех зависи, поред осталог, у знатној мери од тога да ли се при процени односа снага у једној конкретној класној ситуацији довољно води рачуна о свим важним моментима.

Чињеница да је марксизам-лењинизам на сваком свом достигнутом развојном ступњу теоријско полазиште истраживања рађа потребу да се изграђују нове представе, постављају нови циљеви, врше теоријске анализе и траже нове методе — с обзиром на нове појавне облике социјалистичког развоја. Теоријски утврђена полазна тачка не води увек одмах, непосредно и аутоматски, већ и путем пуним противречности, ка поузданим научним оценама о новим развојним моментима, који, са своје стране, доприносе обогаћивању марксистичке теорије. Ту је као и са сваком другом науком. Напредовање сазнања је компликовано и повезано са савлађивањем тешкоћа. Свесно примењеном мате-

² Види: В. И. Лењин, *Филозофске свеске*.

ријалистичком дијалектиком ми објективној дијалектици историјског развоја комунистичке друштвене формације тако рећи идемо у сусрет са адекватним начином мишљења. Општи теоријски ставови које су о комунистичкој друштвеној формацији формулисали класици марксизма-лењинизма ближе се — у складу с реалним историјским током — одређују и развијају, и тако се цело богатство односа који чине ову формацију у историјском процесу сазнавања разоткрива и теоријски обликује.

Воља да се нови ступњеве и развојни моменти социјализма дијалектичко-материјалистички схвате није идентична са самим овим схватањем. Она не укида оперисање додуше општим, али још неодређеним представама, наслућивањем и нагађањем веза, нити нужност подробнијег истраживања, одабирања, сређивања и коначног теоријског уопштавања као саставних делова целокупног процеса, који у крајњем резултату води поузданим марксистичко-лењинистичким исказима. Трезвено сагледавање стања теоријског рашчишћавања питања развијеног социјалистичког друштва не може занемарити ове моменте сазнајног процеса.

Питања, проблеми и дата решења у вези са делањем развијеног социјалистичког друштва тангирају директно или индиректно принципијелно питање о садашњој фази комунистичке формације. По нашем мишљењу, то је принципијелно питање зато што је одговор на њега у тесној вези са квалитативном одређеношћу целине као јединства многоструких конкретних друштвених односа, а не са квалитативном одређеношћу само неких делова или чак само једног дела. То питање је повезано са схватањем социјализма као целине на сваком од његових развојних ступњева. При том треба нагласити да социјализам као целина пролази кроз процес сазревања и разгранавана и да је то уједно и прелазак ка комунизму. Ми полазимо од тога да се даљим обликовањем развијеног социјалистичког друштва стварају темељне претпоставке за постепен прелазак у комунизам.³ Пресудно теоријско сазнање дато је у Марксовом исказу у *Критици Готског програма* да социјализам прелази из ниже у вишу фазу.

Полазећи од овог сазнања, ми за сваки развојни ступањ одређујемо опште друштвене смернице и постављамо конкретне остварљиве циљеве. Такви развојни ступњеве су, на пример: стварање основа за социјализам, изградња социјализма, изградња развијеног социјализма или, из економског угла гледано, стварање материјално-техничке основе развијеног социјализма, односно комунизма. Истицање таквих развојних етапа је нужно, јер се ради о томе да се постигне јединство, на циљ усмерено, свесно делање милиона. Историјски свеопшти циљ може се постићи само у узастопним фазама које могу од полазне тачке бити удаљене само онолико колико допуштају могућности садржане у њој. И у будућности ће одређене развојне етапе бити препознатљиве и за њих ће се изградити и применити одређени појмови. Такво пос-

³ *Programm der SED*, Dietz Verlag 1976, S. 19.

тављање циљева, повезано с анализом на којој се оно заснива, неизоставан је саставни део друштвенонаучног рада, јер су у њему концентрисана искуства и теоријско знање хиљада и хиљада у класној борби и изградњи социјализма проверених комуниста и других напредних људи. И управо та искуства показују да мало има смисла да се такве развојне етапе *у теоријском раду осамостаљују* и да је, штавише, нужно да се оне сназнају и одреде као фазе, ступњеве, моменти јединственог друштвено-економског процеса развоја комунистичке формације.

Одређивање и истицање узастопних развојних ступњева социјализма неопходни су ради формирања јединствене воље која је усмерена на концентрацију производних снага друштва, на постизање конкретног, реално могућног циља. Из те неопходности проистиче захтев да се такви ступњеве и фазе схвате управо као ступњеве и фазе глобалног процеса историјске реализације комунистичке формације. То утолико више што је постављање циљева изведено из практичних искустава, из њиховог теоријског уопштавања и из генералне линије друштвеног развоја теоријски утврђене у марксизму-лењинизму.

Једна од фундаменталних мисли марксистичко-лењинистичке теорије развоја састоји се у томе да се нови друштвени односи развијају насупрот постојећим друштвеним односима. То важи како за историјски след друштвено-економских формација тако и за развој у оквиру једне формације. Октобарском револуцијом започети развој реалног социјализма је, како у светскоисторијским размерама, тако и у оквиру сваке засебно узете земље, превладавање, дијалектичка негација буржоаског друштва и остатака буржоаских друштвених односа. То је укидање *свих* постојећих форми антагонистичког класног друштва. Социјализам се развио *из* капитализма као последњег ступња класног друштва, али и *против* њега.

У прелазној епохи он је још оптерећен појавним облицима старог друштва. Они се додуше не одржавају у оном виду какав су имали у антагонистичком класном друштву, него су већ у почетној фази социјализма модификовани новим односима који настају. Пре свега, они губе свој антагонистички карактер и њихова измењена репродукција добија тенденцију укидања. Развој социјалистичких односа производње и с тим повезано превладавање класног антагонизма представљају одлучујуће услове њиховог измењеног карактера и њиховог коначног нестајања. Настајање и развој социјализма су у прелазној епохи нераскидиво повезани с њиховим превладавањем. Развојни ступањ производних снага и односа производње у социјализму, мера до које социјалистички односи производње одређују све остале друштвене односе, друштвену свест и понашање људи, показује колико је у своме развоју комунистичка друштвена формација — а с тим и превладавање појавних облика који су своју генезу имали у буржоаском друштву — стварно напредовала.

Обрнуто, социјалистичка свест је, поред других фактора, преко многих посредних ступњева, показатељ мере и интензитета у којима су сви идеолошки односи одређени социјалистичким односима производње, а с тиме и показатељ развојног ступња самих ових односа. Социјалистичким односима производње неадекватни садржаји и начини понашања несумњиво су повезани с релативном самосталношћу и специфичним развојем идеолошких односа — тема у коју се овде нећемо упуштати — али они уједно указују и на границе које су социјалистичким односима производње на њиховом датом развојном ступњу постављене при одређивању свих друштвених односа.

У вези с карактеризацијом ниже фазе комунистичког друштва К. Маркс је писао да она „у сваком погледу, у економском, моралном, духовном, још носи на себи младеже старог друштва из чије утробе излази“.⁴

Појавни облици друштвеног живота у социјализму које Маркс овим појмом обухвата — на пример чињеница да је социјализам друштво у којем још постоје класе, држава, битне разлике између села и града, духовног и телесног рада, једнако право за неједнаке индивидуе, одређени начини мишљења и понашања — историјски су неизбежни у том смислу што њихово постепено превладавање може у последњој инстанци успети само утолико уколико је *свеукупни* животни процес одређен социјалистичким односима производње. Ово превладавање је сложен друштвени процес са низом различитих момената. У целини он тече тако да ти моменти у историјским периодима различитог трајања прелазе из нужних у случајне појавне облике комунистичке формације и најзад потпуно ишчезавају. Ово се не сме схватити упрошћено, већ само као историјска тенденција. Тако држава не почиње да одумире са самим почетком прелазног периода, већ прво мења свој класни садржај, своје функције, добија већи значај у вођењу целокупног друштвеног процеса репродукције и престаје да постоји тек у вишој фази комунистичке формације. Она је у нижој фази одлучујући инструмент, нужан услов за прелазак у вишу фазу, који се може извршити само тако ако се планска, водећа и организујућа улога социјалистичке државе све шире и потпуније развија. Превладавање елемената антагонистичког друштва не врши се спонтано, већ свесном делатношћу вођеном радничком класом и њеном марксистичко-лењинистичком партијом и усмереном на даље уобличавање развијеног социјалистичког друштва.

Тако се превазилажењем класног антагонизма, даљим приближавањем класа и слојева, даљим развијањем свих социјалистичких односа превлађује хиљадугодишња *супротност* између села и града. Али, ишчезавањем супротности још није укинута битна разлика, још није превладана економска и социјална нејед-

⁴ Карл Маркс, *Критика Готског програма*. У: К. Marx—F. Engels, *Dela*, том 30, Prosveta, Beograd, 1979, str. 17.

накост људи; веће или мање разлике између села и града постоје и даље. На ступњу развијеног социјалистичког друштва и стварања материјално-техничке базе социјализма отварају се реалне могућности за ишчезавање тих разлика. Те могућности леже, пре свега, у развијању производних снага и социјалистичких односа производње који одговарају том развојном ступњу. Пољопривредна производња, организована на индустријски начин, у том комплексу један је од пресудних фактора.

Сазнавање *реалних* развојних могућности је уједно и сагледавање граница и мера које се у датом тренутку објективно не могу прекорачити. То је став од општег значаја за схватање дијалектике стварности и могућности при даљој изградњи развијеног социјализма.

Сазнавање границе везане за дати тренутак нужен је моменат у процесу сазнавања социјализма и његових развојних могућности. То је једна од претпоставки даљег сагледавања историјске тенденције у њеним конкретним облицима, односно реално могућних развојних процеса, и у том смислу је саставни део стваралачке примене марксистичко-лењинистичке теорије развоја. Оно је у двоструком смислу нужен моменат тога сазнања. *Прво*, условљено је досадашњим социјалистичким развојем, познавањем тога пута и реалних могућности створених оним што је већ постигнуто. *Друго*, нужен је моменат с обзиром на постављање друштвених циљева који дају идејну основу за практично делање. Постављање циљева изнад реалних могућности отежава њихово остваривање јер је одвојено од теоријског сазнања и поставља погрешне оријентире. Оно стоји на путу и остваривању реалних могућности, јер је већ њихово упознавање ометено оном илузорном свешћу.

У историјско-материјалистичко схватање социјализма спада и знање о томе да он, гледан у целини, то јест према свом историјском развојном нивоу, не може бити друкчији него што и јесте стварно у сваком моменту своје егзистенције. Тако неке слабости, неке странпутице при ступању на још неиспитан терен, парцијалне стагнације и назадовања могу у многим случајевима бити условљени субјективном неспособношћу, поступањем против свог сопственог убеђења, али у својој целини они се не могу објаснити субјективним узроцима јер су тесно повезани с реалним развојним ступњем социјализма.

С друге стране — и то је одређујућа тенденција — позитивна остварења, у последњој инстанци, увек израстају из реалних могућности које сваки конкретан ступањ социјализма у интернационалним и националним размерама у себи крије и које врше притисак да се пође даље од датог ступња, да се он превазиђе.

Јединство теоријске анализе и политичко-идеолошког усмеравања је неизоставна страна разумевања развојних процеса социјалистичког друштва, разумевања до кога се никад не долази одједном и коначно, већ оно с развојем социјализма постаје све дубље и обухватније, повратно делује на тај развој и само по-

стаје његов моменат. То важи за одражавање социјализма у главама људи, за стварну, у својој теоријској јасноћи дистинктивну, реалну свест као адекватан рефлекс постојећег и за мишљење и хтење које искорачује испред социјалистичке стварности — све су то моменти који као целина сачињавају социјалистичку свест.

Моменат освешћивања, обухватања свешћу је моменат ре-продуковања и поновљеног извршавања историјски већ протеклог развоја свести од стране каснијих генерација и уз увлачење све већег броја људи и народа у социјалистички развој. Али, то је и моменат сазнања које предњачи, и мисаоне антиципације нових и реално могућих видова развоја. Са све сложенијим преплитањем националног и интернационалног развоја, са све већом сложеностију и вишеслојностију интернационалне класне борбе, ово антиципирајуће, на искуству социјалистичке изградње и интернационалне класне борбе засновано, научно фундирано мишљење добија све већи значај. Историја социјализма и интернационалне класне борбе показује да је стално потребан интензиван теоријски, политички, идеолошки рад да би се процене, предвиђања и из тога изведене мере и постављање циљева ускладили с реалним могућностима, да би се могло знати докле сеже научно предвиђање, а где почиње наслућивање или где знање прелази у илузије.

Познавање Марксовог става да друштвено биће одређује друштвену свест мора бити повезано с његовом сталном конкретном применом при анализи развојних процеса социјалистичког друштва. Социјализам је друштво које се развија, па се, према томе, мењају конкретни облици односа између друштвеног бића и друштвене свести, мења се и дијалектичко-материјалистичко схватање социјалистичких процеса развоја. Ако полазимо од тога да везе у социјализму сазнање утолико дубље уколико је он развијенији, онда је то сазнање повезано с тим да се управо стога материјалистичка полазна тачка не сме напуштати и да се мора даље развијати. Све потпуније познавање закона који владају социјалистичком формацијом уједно је и развијање и продубљивање оне полазне тачке. Али тиме је и *адекватно* сазнавање специфичних страна социјалистичког глобалног развоја могућно само као моменат свеобухватне теорије садржане у марсизму-ленинизму.

Као што се *развојни моменти* теоријски могу правилно схватити само онда ако могу да се интегришу у теоријски обухват свеукупног развоја, тако је и схватање стања и процеса који носе карактер нестајања само онда тачно ако се та стања и процеси виде у историјској повезаности са процесом даљег и вишег развоја. Ова околност заслужује посебну пажњу с обзиром на чињеницу да социјалистичка свест одражава стварни живот мање или више адекватно, да напредне идеје могу ићи и испред живота, али да свест исто тако може унеколико и заостати иза развојног

ступња социјализма, понекад и стварно заостаје, а често је повезана и с начином понашања које не одговара интересима социјалистичког друштва. Само констатовање овог чињеничног стања није довољно. Оно мора прерасти у знање о потреби да се из њега пође даље и о начину да се то постигне.

Преокрет у материјалним условима живота, даљи развој социјалистичких односа производње у јединству са широком и интензивном образовном и васпитном делатношћу подижу социјалистичко мишљење на виши ниво и у све већој мери воде превазилажењу оног мишљења и понашања које историјски потиче из антагонистичког класног друштва. Овај друштвени процес сазнања и самоваспитања, усмерен на даљу изградњу развијеног социјализма, нужен је фактор историјског развоја комунистичке друштвене формације. Он је јединство двају момената. Он је све тачније сазнање развојних процеса социјализма и у све већој мери оно делање и понашање које је у складу с тим сазнањем и с објективном нужношћу којој олакшава продирање и потврђивање.

G. BARTSCH

ZUR ROLLE DER MARXISTISCHE-LENINISTISCHEN WELTANSCHAUUNG
BEIM AUFBAU DER ENTWICKELTEN SOCIALISTISCHEN GESELLSCHAFT

Zusammenfassung

Theoretisch geht der Verfasser von dem bekannten im Vorwort zur *Zur Kritik der politischen Ökonomie* formulierten Marxschen Satz über Verhältnis vom gesellschaftlichen Sein und dem Bewusstsein des Menschen aus, praktisch-politisch von der Überzeugung dass die praktische Anwendung der marxistisch-leninistischen Weltanschauung beim Aufbau des Sozialismus und im internationalen Klassenkampf ein bedeutender Bestandteil der Tätigkeit der kommunistischen und Arbeiterparteien sei.

Der theoretisch begründete Ausgangspunkt führt meistens nicht sofort, unmittelbar und automatisch zur wissenschaftlich gesicherten Erkenntnis von neuen Erscheinungsformen in der Entwicklung des Sozialismus, Für jede Entwicklungsstufe sollen die konkret realisierbaren gesellschaftlichen Ziele und Aufgaben aufgestellt werden. Die Zielstellungen werden aus den praktischen Erfahrungen, deren theoretischen Verallgemeinerung und der im Marxismus-Leninismus theoretisch fixierten Hauptlinie der gesellschaftlichen Entwicklung abgeleitet.

Das Erkennen der realen Entwicklungsmöglichkeiten ist zugleich das Erkennen der jeweiligen Grenze und damit des Maßes, die gegenwärtig objektiv nicht überschritten werden können. Andererseits, die positiven Leistungen erwachsen aus den, realen Möglichkeiten, die die jeweilige Stufe des Sozialismus

im internationalen und nationalen Maßstab in sich birgt, und drängen über diese Stufe hinaus.

Die Einheit von theoretischer Analyse und politisch-ideologischer Orientierung ist eine unabdingbare Seite des Verständnisses der Entwicklungsprozesse der sozialistischen Gesellschaft, des Verständnisses, das nicht mit einem Male, in einer bestimmten Gestalt vorkommt, sondern mit der Entwicklung des Sozialismus gründlicher und umfassender wird, auf diesen zurückwirkt und selbst ein Moment desselben ist.

Die Geschichte des Sozialismus und des internationalen Klassenkampfes zeigt, dass es ständig einer intensiven theoretischen, politischen, ideologischen, weltanschaulichen Arbeit bedarf, um Einschätzungen, Voraussagen, Maßnahmen und Zielstellungen mit den realen Möglichkeiten in Übereinstimmung zu bringen.

Dieser auf den weiteren Aufbau des Sozialismus ausgerichtete gesellschaftliche Prozess sei ein notwendiger Faktor der gesellschaftlichen Entwicklung der kommunistischen Gesellschaftsformation.